

9. Moklak J. Ukraińskie Nacionalno Demokratyczne Objednannia (UNDO) i Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna (URP) wobec polityki rządowej na Łemkowszczyźnie / J. Moklak // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1996–1997. – T. V–VI. – S. 379–395.

10. Potocki R. Wokół sporów religijnych na Łemkowszczyźnie w latach 1926–1939 / R. Potocki // Biuletyn Ukrainoznawczy. – 2000. – nr. 6. – S. 99–111.

11. Prach B. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny / B. Prach // Łemkowie w historii i kulturze Karpat / pod red. J. Czajkowskiego. – Rzeszów, 1995. – Cz. I. – S. 299–311.

12. Przybylski P. Rola duchowieństwa grekokatolickiego w kształtowaniu się opcji narodowych wśród Łemków w latach 1918–1947 / P. Przybylski. – Toruń : Wydawnictwo MADO, 2006. – 2006. – 294 s.

13. Senko E. Administracja Apostolska Łemkowszczyzny (1934–1947). Nieznane losy Łemków w Polsce / E. Senko. – Nowy Sącz : ALT, 2007. – 227 s.

14. Stepek J. Akcja polska na Łemkowszczyźnie / J. Stepek // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji “Wisła” 1947 roku / pod red. W. Mokrego. – Kraków : Wydawnictwo “Szwajpolt Fiol”, 1997. – S. 340–344.

15. Stępień S. Główne nurty życia religijnego społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej / S. Stępień // Slavia Orientalis. – 1990. – nr. 1/2. – S. 113–125.

16. Stępień S. Obrządkie wschodnie Kościoła katolickiego / S. Stępień // Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. – Warszawa, 1991. – S. 57–74.

17. Stępień S. Życie religijne społeczności ukraińskiej w II Rzeczypospolitej / S. Stępień // Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa / pod red. S. Stępnia. – 1990. – Tom I. Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu etnicznym. – S. 207–229.

18. Wójtowicz B. Życie religijne grekokatolików na Łemkowszczyźnie w XX wieku / B. Wójtowicz // Slavia Orientalis. – 1990. – T. XXXIX. – nr. 1–2. – S. 127–131.

19. Zięba A. Lemkowie i Łemkowszczyzna w historiografii polskiej / A. Zięba // Lemkowie i łemkoznawstwo w Polsce / pod red. A. Zięby. – Kraków : PAU, 1997. – S. 31–43. – (Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej / Polska Akademia Umiejętności; T. 5).

References

1. Linkevich O. Pol'sko-ukrainskie otnosheniya mezhvoennogo perioda v sovremennoy pol'skoy istoriografii / O. Linkevich // Belorussiya i Ukraina: Istoriya i kul'tura. Ezhegodnik 2005/2006 / gol. red. B. N. Florja. – M. : Indrik, 2008. – S. 360–386.

2. Bruski J. Zakarpacie a Łemkowszczyzna. Podłoże i rozwój ruchu prawosławnego w okresie międzywojennym / J. Bruski // Łemkowie i łemkoznawstwo w Polsce. – T. V. / pod red. A. Zięby. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1997. – S. 146–159.

3. Bruski J. Nowe publikacje łemkoznawcze / J. Bruski // Języki Obce w Szkole. – 2001. – nr. 6. Specjalny (Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych). – S. 270–273.

4. Koko E. Metropolita Andrzej Szeptycki a państwo polskie w latach 1918–1939 / E. Koko // Metropolita Andrzej Szeptycki. Materiały z sesji naukowej / pod red. T. Stegniera. – Ostaszewo Gd. : Wydaw “Stepan design”, 1995. – S. 55–69.

5. Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 / E. Koko // Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki ; Forum Europy Środkowo-Wschodniej, Fundacja im. Stefana Batorego. – Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2000. – S. 132–145.

6. Krochmal A. Specyfika stosunków wyznaniowych na Łemkowszczyźnie w HH w. / A. Krochmal // Łemkowie i łemkoznawstwo w Polsce. – T. V. / pod red. A. Zięby. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1997. – S. 135–143.

7. Krochmal A. Stosunki między grekokatolikami i prawosławnymi na Łemkowszczyźnie w latach 1918–1939 / A. Krochmal // Łemkowie w historii i kulturze Karpat / pod red. J. Czajkowskiego. – Sanok : MITEL, 1995. – Cz. I. – S. 285–297.

8. Moklak J. Kształtowanie się struktury Kościoła prawosławnego na Łemkowszczyźnie w Drugiej Rzeczypospolitej / J. Moklak // Przez dwa stulecia: XIX i XX w. Studia historyczne ofiarowane prof. Wacławowi Felczakowi. – Kraków : Wydawnictwo ITKM, 1993. – S. 51–77.

9. Moklak J. Ukraińskie Nacionalno Demokratyczne Objednannia (UNDO) i Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna (URP) wobec polityki rządowej na Łemkowszczyźnie / J. Moklak // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1996–1997. – T. V–VI. – S. 379–395.

10. Potocki R. Wokół sporów religijnych na Łemkowszczyźnie w latach 1926–1939 / R. Potocki // Biuletyn Ukrainoznawczy. – 2000. – nr. 6. – S. 99–111.

11. Prach B. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny / B. Prach // Łemkowie w historii i kulturze Karpat / pod red. J. Czajkowskiego. – Rzeszów, 1995. – Cz. I. – S. 299–311.

12. Przybylski P. Rola duchowieństwa grekokatolickiego w kształtowaniu się opcji narodowych wśród Łemków w latach 1918–1947 / P. Przybylski. – Toruń : Wydawnictwo MADO, 2006. – 2006. – 294 s.

13. Senko E. Administracja Apostolska Łemkowszczyzny (1934–1947). Nieznane losy Łemków w Polsce / E. Senko. – Nowy Sącz : ALT, 2007. – 227 s.

14. Stepek J. Akcja polska na Łemkowszczyźnie / J. Stepek // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji “Wisła” 1947 roku / pod red. W. Mokrego. – Kraków : Wydawnictwo “Szwajpolt Fiol”, 1997. – S. 340–344.

15. Stępień S. Główne nurty życia religijnego społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej / S. Stępień // Slavia Orientalis. – 1990. – nr. 1/2. – S. 113–125.

16. Stępień S. Obrządkie wschodnie Kościoła katolickiego / S. Stępień // Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. – Warszawa, 1991. – S. 57–74.

17. Stępień S. Życie religijne społeczności ukraińskiej w II Rzeczypospolitej / S. Stępień // Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa / pod red. S. Stępnia. – 1990. – Tom I. Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu etnicznym. – S. 207–229.

18. Wójtowicz B. Życie religijne grekokatolików na Łemkowszczyźnie w XX wieku / B. Wójtowicz // Slavia Orientalis. – 1990. – T. XXXIX. – nr. 1–2. – S. 127–131.

19. Zięba A. Lemkowie i Łemkowszczyzna w historiografii polskiej / A. Zięba // Lemkowie i łemkoznawstwo w Polsce / pod red. A. Zięby. – Kraków : PAU, 1997. – S. 31–43. – (Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej / Polska Akademia Umiejętności; T. 5).

Gava P. M., graduate student of historiography and source the Institute of History, Political Science and International Relations, Carpathian National University. Basil Stefanik (Ukraine, Ivano-Frankivsk), Gava–1987@ukr.net

Religious processions in the Lemko Region in the interwar period: contemporary Polish historiography

The works of Polish historians published after 1989 and devoted to investigation the religious processes in Lemkos Region in interwar Poland were analyzed. The specific of this theme and level of its study by Polish historians was characterized. The controversial aspects of Lemkos' religious life and their reflection in contemporary Polish historiography were described.

Keywords: contemporary Polish historiography, conversion, Lemkos, Lemko Region, Apostolic Administration of the Lemko Region.

Гава П. М., аспирант кафедры историографии и источниковедения института Истории, политологии и международных отношений, Прикарпатский национальный университет им. Василия Стефаняка (Украина, Ивано-Франковск), Gava–1987@ukr.net

Религиозные процессы на Лемковщине в межвоенный период: современная польская историография

Проанализированы работы польских историков, опубликованные после 1989 года, в которых освещено религиозные процессы на Лемковщине в межвоенный период. Раскрыта специфика исследуемой темы и степень ее изученности польскими историками. Определены дискуссионные аспекты религиозной жизни лемков и их отражение в современной польской историографии.

Ключевые слова: современная польская историография, конверсия, лемки, Лемковщина, Апостольская Администрация Лемковщины.

* * *

УДК 94(477)

Латиш Ю. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії для гуманітарних факультетів, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), j_latysh@ukr.net

РУХ ДЕКАБРИСТІВ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА

Розглядаються погляди відомого українського історика літератури, академіка ВУАН С. О. Єфремова на декабристський рух, аналізується запропоно-

Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”

вана ним концепція спадковості української федеративної ідеї від масонства через декабристів до кирило-мефодіївців. На думку вченого, ідеї та практика Товариства об'єднаних слов'ян вплинули на формування Кирило-Мефодіївського товариства. Висвітлено важливу роль В. Лукашевича та Т. Падури, котру С. О. Єфремов відводив їм у формуванні української ідеї. На основі аналізу його наукових праць отримано результати, що дають змогу вважати С. О. Єфремова одним із засновників концепції українського декабризму.

Ключові слова: С. О. Єфремов, історіографія, декабрист, масонство, Товариство об'єднаних слов'ян, Південне товариство, українська федеративна ідея.

Науковий доробок Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939) надзвичайно багатогранний. Проте в історіографію він увійшов передусім як історик літератури. Праці С. О. Єфремова про декабристів, які тривалий час зберігалися у спецфондах, лише побіжно розглядалися у дослідженнях Г. Д. Казьмирчука [5, с. 72] та О. В. Ляпіної [8, с. 101]. Г. Д. Казьмирчук довів, що С. О. Єфремов був одним із фундаторів концепції українського декабризму. У загальній праці з українського декабристознавства доробку цього визначного вченого було присвячено окремий нарис, де вперше було зроблено спробу цілісно відтворити погляди вченого на декабристський рух [6, с. 148–151]. Разом з тим, він по праву вважається одним із засновників концепції українського декабризму, яка зводиться до визнання впливу українських традицій, історії та культури на формування світогляду багатьох членів таємних товариств, які діяли в Україні, а також вплив декабристських ідей на погляди діячів українського національно-визвольного руху: Т. Шевченка, М. Драгоманова, автономістів-федералістів [15, с. 8–9]. Метою цієї розвідки є комплексний аналіз думок С. О. Єфремова про декабристський рух, зокрема, ідеї ланцюга українського федералізму.

Вперше С. О. Єфремов звернувся до руху декабристів у невеличкій газетній рецензії на монографію приват-доцента Університету Св. Володимира В. І. Маслової “Литературная деятельность К. Ф. Рылеева” [11]. Слід відзначити, що це фундаментальне дослідження стало помітною подією в декабристознавстві. На монографію В. Маслової відгукнулись понад 10 рецензентів, зокрема й П. Бартенев, В. Брюсов, М. Василенко, М. Піканов. Рецензії побачили світ у київських, львівських, московських, петербурзьких та воронезьких виданнях.

С. О. Єфремов був одним із перших дослідників, хто поставив питання про місце декабристів в історії України, намагаючись пов'язати декабризм з попередніми та наступними українськими опозиційними рухами. Ще й сьогодні в українській історії першої половини XIX ст. існує помітна прогалина. У XVIII ст. український опозиційний рух існує. Існує він і в середині XIX ст. А у першій третині XIX ст. автори загальних праць з історії України уперто не бачать української опозиції, тобто складається враження, що українське громадянство або було цілком задоволене своїм перебуванням у складі Російської імперії і не сповідувало опозиційних поглядів, або жорстко придушувалось царатом. Проте, перша чверть XIX ст. в Російській імперії – це період пробудження демократичної ідеології в умовах більш-менш ліберального правління Олександра I, це час створення не лише таємних опозиційних угруповань, але й легальних конституційних проектів. Натомість, в Україні невідомо звідки з'являються т.зв. “російські та польські революційні рухи 1820–1830–х рр.”. Отже,

поширена схема вітчизняної історії початку XIX ст. не в змозі пояснити процеси, що відбувалися в українському суспільстві. Тому думки С. О. Єфремова можуть пролити світло на дискусійні питання української історії.

Декабристознавчі студії С. О. Єфремова тісно пов'язані з масонством, у якому він вбачав витoki декабризму. Дослідник зазначає, що масонські ложі – це те зерно, з якого проростають організації з виразним політичним завданням: Союз порятунку, Союз благоденства, Південне й Північне товариства, а також Товариство об'єднаних слов'ян – усі вони вийшли з масонства [3, с. 3]. Думки С. О. Єфремова про масонство цінні для нас ще й з огляду на те, що сучасні дослідники вважають вченого одним з керівників масонського руху в Києві початку XX ст. [7, с. 73].

Учений прагнув знайти витoki масонства в українській історії, виходячи з того, що чужі українському менталітету рухи не могли прижитися в Україні. Він вбачав масонські риси в українських середньовічних братствах, у поглядах Г. С. Сковороди. Зрештою, С. О. Єфремов змушений був визнати, що “було воно тільки масонством на Україні, але не українським [виділено С. О. Єфремовим] масонством, і почало набувати трохи національних рис хіба аж останніми часами свого тут існування” [4, с. 690]. Однак масонські ложі в Україні, на думку дослідника, виявляли тенденцію “перетворитися на українське [виділено С. О. Єфремовим] масонство і служити завданням українського громадського руху”, а найближчими до українства були полтавська ложа “Любов до істини” та київська “Об'єднані слов'яни” [4, с. 695]. Хоча І. Ф. Рибаків вважав, що С. О. Єфремову не вдалося добре аргументувати цю думку, бо для цього він не мав солідних матеріалів [13, с. 13]. Говорячи про ложу “Об'єднані слов'яни”, С. О. Єфремов наголошував, що “...цю ложу треба поставити, як одно з перших кілець у тому ланцюзі політичних і федералістичних змагань, що вже кілька літ потому виявили себе рішуче й яскраво на київському таки ж ґрунті в таємному, суто вже політичному товаристві...”, тобто у Товаристві об'єднаних слов'ян [2, с. 93]. Разом з тим, С. О. Єфремов зауважував, що автономістичні традиції жили в пам'яті українців, і саме вони були стимулом до бажання знайти якийсь вихід з “мертвущого централізму”, який панував у Російській імперії. Слід зазначити, що на погляди вченого на декабризм значний вплив мав власний політичний світогляд борця за українську автономію.

С. О. Єфремов вибудовує струнку схему розвитку українського федералізму в XIX ст.: ложа “Об'єднані слов'яни” – Товариство об'єднаних слов'ян – Кирило-Мефодіївське товариство. “Перша на київському ґрунті спроба знайти порозуміння в національному питанні, вихідний пункт того слов'янського федералізму, що кілька років по тому далеко вже виразніше зарясувався в “Общество Соединенных Славян”, а в 40–х роках досяг свого ідеологічного завершення в Кирило-Методієвському Братстві” [3, с. 4]. Вчений визнавав, що організаційний зв'язок між ложею “Об'єднані слов'яни” та Товариством об'єднаних слов'ян визначити важко, але характерна назва й деяка схожість у програмах організацій дозволила йому припустити певну ідеологічну спадковість двох організацій [3, с. 6]. С. О. Єфремов визнавав, що в програмних документах Товариства

об'єднаних слов'ян українці не згадуються як окремі слов'янський народ, але зазначав, що вплив “місцевого ґрунту” виявлявся поки що в загальнослов'янській і федералістичній ідеях. Лідери “слов'ян” П. І. Борисов, Я. Я. Драгоманов, І. І. Горбачевський “мали вже й зерно національної української свідомості”. З інтересу до слов'янства, з федералізму почалася українська ідея, яка вже виникла в часи декабристів, як і думки про долю України і патріотичні спомини з минулого [4, с. 701].

Виняткову роль у розвитку української ідеї С. О. Єфремов відводив Малоросійському товариству В. Л. Лукашевича, яке, на його думку, було “досить численне і мало зносили як з російськими, так і з польськими політичними організаціями”. Його лідер, колишній член масонської ложі “Об'єднаних слов'ян” В. Л. Лукашевич був тією “живою ниткою”, що пов'язувала київські опозиційні кола з їхніми однодумцями на Лівобережжі, з полтавською ложею “Любові до істини”, активними членами якої були І. Котляревський, В. Кочубей, В. Тарновський, “та з гуртком автономістів, що купчився навколо відомого князя Микити Репніна” [2, с. 94].

Справжня роль В. Л. Лукашевича в конспіраційних організаціях першої чверті XIX ст. до сьогоднішнього часу не з'ясована. С. О. Єфремов відзначав, що він “має живі зносини з прийдущими декабристами, – принаймні всі з них, хто бував на Україні, про його згадують... у своїх свідченнях; він так само зсилається і з польськими організаціями, на його дивляться, нарешті, як на голову і привідцю української організації” [3, с. 4]. Щоправда, матеріалів про Малоросійське товариство збереглося обмаль, тому сучасним дослідникам важко судити, наскільки ця організація впливала на українське життя. Очевидно, це було лише одне з численних навколо декабристських товариств, яке на момент повстання перебувало ще у стадії формування [див.: 1, с. 377–419].

Значно глибше С. О. Єфремов проаналізував місце в українській історії Товариства об'єднаних слов'ян. Розглядаючи його членів як представників української етнокультурної спільноти, дослідник не міг обійти увагою стосунки “слов'ян” з іншими представниками декабристського руху в Росії, зокрема, з Південним товариством. С. О. Єфремов, як й інші представники української декабристознавчої школи, вважав, що провідне значення в декабристському русі відігравали саме організації, які діяли в Україні. Північне товариство, на його думку, виключно “панська організація”, натомість Південне, “що вже торкнулося було справжньої землі та її потреб, хоча й не скинуло з себе чисто дворянських традицій якобинського централізму та великопанського аристократизму колишніх гвардійців” [3, с. 2].

Південне товариство декабристів, на думку С. О. Єфремова, утворилося з “елементів зайшлих, як частина російських революційних організацій, “южане” мали на думці єдино зчинити військовий бунт на дуже централізованих основах”. “Слов'яни” ж “дбали про широку політичну роботу, до якої зятягали заступників од усіх шарів громадянства, планомірну й організовану пропаганду провадячи” [2, с. 93, 94]. Зрештою, вчений прийшов до хибної думки про антагонізм “південців” і членів Товариства об'єднаних слов'ян. Однак такий підхід був традиційним для радянського декабристознавства 1920–х рр.

С. О. Єфремов вважав, що в Україні точилася боротьба між федералістичними елементами, осередком яких було Товариство об'єднаних слов'ян, і централістськими, котрі гуртувалися в Південному товаристві, члени якого “вже тоді згорда говорили про “повітовий патріотизм””. Вчений доводив, що об'єднання двох товариств було “сушим нещастям” для розвитку федеративної, а в подальшому і української національної ідей. Централізм зтяг федералістичні елементи в Україні “в ту фантастичну, мало підготовану гру, що кінчилась не тільки повним розгромом таємних товариств, але й паузою в громадському розвитку” [4, с. 701]. Проте, С. О. Єфремов не зміг пояснити, на яких засадах змогли об'єднатися два антагоністичні товариства, що ще раз доводить штучність їх протиставлення. На наш погляд, твердження С. О. Єфремова про “цілковиту протилежність в ідеології й тактиці” Товариства об'єднаних слов'ян та Південного товариства, мабуть, сформувалося під впливом “Записок І. Горбачевського”, котрі дослідники доволі часто цитує у своїх працях. Очевидно, що інкорпорація “слов'ян” до складу Південного товариства передбачала прийняття єдиної програми дій, що було б неможливим за наявності суттєвих протиріч. Йдучи за висновками С. О. Єфремова, можна констатувати, що членом Товариства об'єднаних слов'ян був притаманний певний дуалізм: з одного боку вони були представниками малоросійського дворянства, тобто являли собою певний етап в українському русі, а з іншого – були складовою частиною загальноросійського демократичного опозиційного руху, репрезентованого на початку XIX ст. декабристськими та близькими до них таємними товариствами.

Велику увагу в своїх дослідженнях С. О. Єфремов приділяв постаті польського поета “української школи” Т. Падури. На його думку, так як В. Л. Лукашевич поєднував Київ з Лівобережжям, таким “живим мостом” між українцями й поляками на Правобережній Україні був Т. Падура, який “пишався тим, що перший прилюдно заявив про права української нації” [4, с. 699]. С. О. Єфремов, спираючись на свідчення громадівця К. Михальчука, навів цікавий факт, що начебто стався на спільній зустрічі представників Південного і Польського патріотичного товариств. Хтось з керівників декабристів, відкриваючи ці збори, сказав, що тут зібралися представники усіх слов'янських народів. Тоді Т. Падура заявив: “Ми забули про один великий слов'янський народ... про господаря цієї хати, де ми зібралися, забули... про український народ”, і за загальною згодою Т. Падура заявив себе представником українського народу [4, с. 700]. С. О. Єфремов вважав, що це трапилося у Василькові на т.зв. “слов'янському з'їзді”, який був організований за ініціативи декабристів, але точну дату якого не наводить. Інші дослідники вважають, що це відбулося за інших обставин [16].

Загальне значення таємних товариств першої чверті XIX ст., на думку С. О. Єфремова, полягало у тому, що “практика російсько-польських конспіративних товариств і автономістичні традиції українського громадянства” вплинули на утворення Кирило-Мефодіївського товариства [2, с. 95].

Талановитий літературознавець, публіцист, історик, С. О. Єфремов завжди дбав про інтереси науки, чим не влаштовував існуючу владу. На пленумі ЦК і ЦКК

КП(б)У у 1927 р. Л. М. Каганович зарахував ученого до представників відверто ворожої ідеології [9, с. 48]. Проте втягнувшись у боротьбу з М. С. Грушевським та його школою, С. О. Єфремов та А. Ю. Кримський не сприяли згуртуванню Академії наук. Вибори керівництва ВУАН у 1928 р. знаменували крах обох угруповань [14, с. 117]. Сам С. О. Єфремов згадував про те засідання 3 травня так: “Купка чиновників на чолі із Скрипником спробувала було одверто згвалтувати академію... У Скрипника вистачило нахабства самого себе призначити в академіки, вистачило і ще більшого нахабства – лізти на голову президії” [12, с. 70]. Історія зберегла для нас слова С. О. Єфремова напередодні арешту, які ілюструють ставлення ученого до декабристського руху: “Часи декабристів вже минули, тепер потрібно мати витримку й не казати нічого” [10, с. 69].

Список використаних джерел

1. Восстание декабристов. Документ. – М., 2001. – Т. XIX.
2. Єфремов С. Біля початків українства (Генезис ідей Кирило-Методієвського Братства) // Україна. – 1924. – Кн. 1–2. – С. 88–96.
3. Єфремов С. Від легенди до історичної правди (місцеве підґрунтя в декабристському рухові) // Декабристи на Україні. Збірник праць комісії для дослідів громадських течій на Україні / за ред. акад. С. Єфремова та В. Міяковського. – К., 1926. – С. 1–10.
4. Єфремов С. Масонство на Україні // Сергій Єфремов. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії / упор., передм. та прим. Е. Соловей. – К., 2002. – С. 689–703.
5. Казьмирчук Г. Історіографія руху декабристів. Ч. 2. Становлення радянського декабристознавства (1917 – перша половина 1930-х рр.). – К.; Черкаси, 2001.
6. Казьмирчук Г. Д., Латиш Ю. В. Українське декабристознавство. – К.; Черкаси, 2002.
7. Крижановська О. О. Таємні організації в Україні. Масонський рух у XVIII – на початку XX ст. – К., 1998.
8. Ляпіна О. Декабристи в Україні чи українські декабристи: історіографія проблеми // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2001. – Вип. III. – С. 99–104.
9. Пиріг Р. Я. М. С. Грушевський: між історією і політикою // УІЖ. – 1991. – № 7. – С. 38–48.
10. Полонська-Василенко Н. Д. Українська Академія наук. Нарис історії. – К., 1993.
11. Рада. – 1912. – № 136, 15 червня.
12. Репресоване “відродження”. – К., 1993.
13. Рибаків І. 1825-й рік на Україні // Україна. – 1925. – Кн. 6. – С. 5–24.
14. Сохань П. С., Ульяновський В. І., Кіржаєв С. М. М. С. Грушевський і Академія: Ідеї, змагання, діяльність. – К., 1993.
15. “Українські декабристи чи декабристи на Україні?": Рух декабристів очима істориків 1920-х років / упор., вступ. ст. та прим. Григорія Казьмирчука та Юрія Латиша. – К., 2011.
16. Щурат С. В. Про зв'язки Т. Падурі з декабристами // УІЖ. – 1968. – № 11. – С. 80–85.
8. Ljapina O. Dekabrysty v Ukraini chy ukrain's'ki dekabrysty: istoriografija problemy // Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. – K., 2001. – Vyp. III. – S. 99–104.
9. Pyrig R. Ja. M. S. Grushevs'kyj: mizh istorijeju i politykoju // UIZh. – 1991. – № 7. – S. 38–48.
10. Polons'ka-Vasilenko N. D. Ukrain's'ka Akademiya nauk. Narys istorii. – K., 1993.
11. Rada. – 1912. – № 136, 15 chervnja.
12. Represovane “vidrozhennja”. – K., 1993.
13. Rybakov I. 1825-j rik na Ukraini // Ukrain'na. – 1925. – Kn. 6. – S. 5–24.
14. Sohan' P. S., Ul'janov's'kyj V. I., Kirzhajev S. M. M. S. Grushevs'kyj i Academia: Idei, zmagannja, dijal'nist'. – K., 1993.
15. “Ukrain's'ki dekabrysty chy dekabrysty na Ukraini?”: Ruh dekabrystiv ochyma istorikiv 1920-h rokiv / Upor., vstup. st. ta prym. Grygorija Kaz'myrchuka ta Jurija Latsysha. – K., 2011.
16. Shhurat S. V. Pro zv'jazky T. Padury z dekabrystamy // UIZh. – 1968. – № 11. – S. 80–85.

Latysh Ju. V., PhD, associated professor of the Department the General History of the Arts Faculties of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kiev), j_latysh@ukr.net

Decembrist movement in the scientific heritage Serhiy Yefremov

The article deals with the views of the famous Ukrainian literary historian, academician of Ukrainian Academy of Sciences S. O. Yefremov to Decembrist movement, analyzed his proposed concept of continuity Ukrainian federal idea of Freemasonry through the Decembrists to St. Cyril and Methodius Organization. According to scientists, the idea and practice of the Society of United Slavs influenced the formation of St. Cyril and Methodius Organization. In the article lighted the important role V. Lukashevich and T. Padurra that S. O. Yefremov they play in the formation of the Ukrainian idea. Based on the analysis of his scientific writings obtained results make it possible to consider S. O. Yefremov one of the founders of the concept of Ukrainian Decembrist.

Keywords: S. O. Yefremov, Historiography, the Decembrist, Freemasonry, Society of United Slavs, Southern Society, Ukrainian federal idea.

Латыш Ю. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории для гуманитарных факультетов, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), j_latysh@ukr.net

Движение декабристов в научном наследии Сергея Ефремова

Рассматриваются взгляды известного украинского историка литературы, академика ВУАН С. А. Ефремова на декабристское движение, анализируется предложенная им концепция преемственности украинской федеративной идеи от масонства через декабристов к кирилло-методиевцам. По мнению ученого, идеи и практика Общества соединенных славян повлияли на формирование Кирилло-Методиевского общества. Освещена важная роль В. Лукашевича и Т. Падурры, которую С. А. Ефремов отводил им в формировании украинской идеи. На основании анализа его научных трудов получены результаты, дающие возможность считать С. А. Ефремова одним из основателей концепции украинского декабризма.

Ключевые слова: С. А. Ефремов, историография, декабрист, масонство, Общество соединенных славян, Южное общество, украинская федеративная идея.

* * *

УДК 94(477)“1239–1240”

Лисенко С. І.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент,
Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут”
(Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

Навала Батия на Київ і її наслідки для міста в сучасних підручниках та посібниках з історії України для вищої школи

Мета статті – на основі порівняльно-історичного аналізу визначити, як навала військ Батия на Київ та її наслідки для міста висвітлюються в підручниках та навчальних посібниках для вищої школи України (виданих у період незалежності). Попри помітну тенденцію до висвітлення Батиевої навали як трагічної сторінки історії, у підході до викладу деталей погляди авторів підручників та посібників розходяться. Дуже рідко трапляються посилення на конкретні періоджерела. У висвітленні останньої битви й падіння міста досить часто акцент робиться на цитуванні або переказі літописів. Навіть втрати Києва в деяких авторів не виділяються окремо на тлі всієї Русі. В деяких виданнях головна увага приділяється свідченням писемних джерел, а в деяких – археологічних. Віддалені наслідки навали для Києва найчастіше або